

Ю.В. ХИТРОВСЬКА

УДК 94(470+571) «1812/1826»

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ „РОСІЙСЬКОГО БІБЛІЙНОГО ТОВАРИСТВА” (1812-1826 РР.)

Спираючись на наукову літературу та архівні матеріали, автор досліджує проблему появи та діяльності „Російського Біблійного товариства” й аналізує причини його закриття російським самодержавством.

Ключові слова: «Російське Біблійне товариство», масонські організації, російське самодержавство, духовенство.

Опираясь на научную литературу и архивные материалы, автор исследует проблему появления и деятельности «Российского Библийского общества» и анализирует причины его закрытия российским самодержавием.

Ключевые слова: “Российское библийное общество”, масонские организации, российское самодержавие, духовенство.

Basing on the scientific literature and archives documents, author investigates the problem of the rise and activity of “Russian Bible society” and gives the analyses of the reasons of its closing by Russian autocracy.

Key words: “Russian Biblian society”, mason organizations, russial monapchy, popes.

Метою даної статті є неупереджений аналіз історії виникнення, функціонування й закриття „Російського Біблійного товариства” на початку ХІХ ст. Ця проблематика спеціально не досліджувалася істориками. Лише окремі її аспекти відображені у науковій літературі. Серед таких праць слід згадати, зокрема, монографію П. Знаменського “История русской церкви”, О. Платонова „Терновый венец России. История масонства 1731-1995”, А. Карташова „История русской церкви”, науковозвідку протоієрея Василя Жмакіна „Обличитель масонства. Жизнеописание святителя Иннокентия Пензенского”, статтю Б. Башилова „История русского масонства”, опубліковану в журналі „Наш современник” та збірник „Русское православие: вехи истории”.

Окрім наукової літератури для написання статті автор використав матеріали

дисертацій слухачів Київської духовної академії, які датуються серединою й другою половиною ХІХ ст. й містять цікаву інформацію про діяльність „Російського Біблійного товариства”.

Другу половину правління імператора Олександра І без перебільшення можна назвати часом панування містицизму в Російській імперії. Трагічні події 1812 року пробудили релігійне почуття верхівки російського суспільства, яка до того часу відзначалася індивідуалізмом у ставленні до релігії. Це було пов’язано із проведенням численних реформ у православній церкві, що розтягнулися у часі майже на ціле століття (розпочалися наприкінці ХVІІ і продовжувалися протягом ХVІІІ ст.). Однак, повернення суспільної еліти до християнства відбувалося у спотвореному вигляді – країною активно ширився містицизм – універсальна, суб’єктивна релігія без

догматів і церкви, заснована на безпосередніх „осяннях” людини від Божого Духу й віщаннях „внутрішнього слова”. Його послідовники зверхньо ставилися до всіх існуючих віросповідань, мріяли про досягнення вищої релігійності, про заснування внутрішньої „духовної” церкви, про безпосереднє злиття із Божественним Духом, часто видавали себе за істинних тлумачів релігії, за єдиних охоронців вищої істини і з відвертою неповагою ставилися до всього, що мало пряме відношення до вимог і правил офіційної церкви, які здавалися їм мертвими, сухими й одноманітними. Під впливом містичних настроїв перебували не лише світські особи, а й студенти духовних академій та окремі представники православного кліру. Так, зокрема, архімандрит Фотій повідомляв, що деякі студенти Санкт-Петербурзької духовної академії „знаходяться у полоні небезпечною захоплення” містичними творами. А законовчитель другого кадетського корпусу ієромонах Іов так пройнявся містичними „осяннями”, що, перебуваючи у церкві, порізав ікони Спасителя і Божої Матері.[1] Варто зауважити, що містицизм захоплювався навіть обер-прокурор Синоду князь О. Голіцин.

Охопивши значну частину російського суспільства, релігійно-містичне піднесення знайшло добре підготовлений ґрунт в активно діючому до цього часу масонстві. Зазначимо, що на початку ХІХ ст. в Російській імперії, а отже і в Україні, значно поживалося суспільно-політичне життя, кульмінацією якого став декабристський рух. Помітну роль в ідеологічному житті країни в цей період відігравало масонство. Серед учасників масонських лож було багато прогресивних людей того часу, реалізація планів яких неминуче знищила б Росію як імперію. Спочатку урядові кола намагалися спрямувати масонський рух у безпечне русло ліберальних реформ, але коли масонська організація пройнялася ідеями, спрямованими проти самодержавного

режиму і кріпосного права, її заборонили (1822, 1826 рр.).

На початку ХІХ ст. у Російській імперії запрацювали, окрім таємних масонських лож, так звані легальні масонські організації „Філадельфійська церква” та „Біблійне товариство”. „Біблійне товариство”, з 1814 року - „Російське Біблійне товариство” було засноване, за англійськими зразками, 1812 року у Петербурзі (до 1821 року воно здійснило 129 видань повного тексту Біблії та окремих її частин на 29 мовах).[2, С.320] У Росії відкрилося 289 відділів цього товариства, очолюваних масонами. [3, С.75] В його роботі брало участь і правобережне духовенство, як православне, так і католицьке й уніатське.

Якщо „Британське Біблійне товариство” головні завдання своєї діяльності вбачало у виданні та розповсюдженні Біблії, без будь-яких пояснень і приміток, й усуненні догматичних відмінностей між різними віросповіданнями, адже найважливішим принципом функціонування товариства було утвердження ідеї найширшої віротерпимості, то „Російське Біблійне товариство” найголовнішим завданням вважало розповсюдження Святого Письма серед народів, які проживали у Російській імперії, шляхом видання різними мовами книг Старого та Нового Заповітів. [4, С.23-24]

На початку діяльності товариства членами його головного комітету були майже виключно світські особи. Так, президентом товариства обрали міністра духовних справ та народної освіти князя О.Голіцина, віцепрезидентами – графів В.Кочубея і Розумовського, обер-гофмейстером – Р. Кошелева, секретарями – директора департаменту духовних справ масона О. Тургенєва і директора департаменту народної освіти В.Попова [5, Арк.31зв.], який, імовірно, був членом секти хлістів. [6, С.125] Пізніше до складу директорів „Російського Біблійного товариства” увійшов відомий масон і містик О.Лабзін, видавець „Сіонського вісника”, який виходив із 1817 року. [7, С.126]

Лише 1814 року із духовенства різних християнських конфесій було обрано 9 нових віце-президентів товариства. Серед них були православні ієрархи - Амвросій (Подобєдов), митрополит Новгородський Михайло (Десницький), архієпископ Чернігівський Серафим (Глаголевський), архієпископ Тверський, пізніше – митрополит Московський, а потім – Петербурзький, католицький митрополит Станіслав Богуш-Сестринцевич, уніатський митрополит Йосафат Булгак, архієпископ російських вірмен Іоаннес та інші. У списку директорів головного комітету товариства також з'явилися представники духовного чину: православного – архімандрит Філарет (Дроздов), ректор Санкт-Петербурзької духовної академії, протоієрей Музовський та інших віросповідань – католицького, вірменського, лютеранського, греко-католицького [8, С.25]

Незважаючи на те, що членами „Російського Біблійного товариства” були представники духовенства різних конфесій, все ж очолювали його російські високопосадовці, що належали до масонської організації, а значить, „вільні каменярі” могли безпосередньо впливати на діяльність цього товариства. Вони сприяли його розквіту, як офіційними, так і неофіційними засобами, адже їх виступи із закличками допомогли товариству сприйматися підлеглими як настанови начальства, а їх листи вважалися офіційними циркулярами. Завдяки такому заступництву, всього через кілька років після створення товариства його відділення з'явилися у багатьох губернських та повітових містах.

1815 року, за поданням О. Голіцина, імператор Олександр I видав розпорядження Синоду про необхідність перекладу Святого Письма російською мовою, в якому наголошував: „потрібно дати можливість росіянам читати слово Боже на своїй рідній, російській мові...” Варто зауважити, що справа перекладу Біблії на російську мову, як і на мови народів, які проживали у

Російській імперії тісно пов'язана із діяльністю „Російського Біблійного товариства”. Імператорське розпорядження втілило у життя вчені-богослови Санкт-Петербурзької духовної академії під керівництвом її ректора архімандрита Філарета (Дроздова). 1818 року російською мовою було надруковано Четверосвангеліє, 1820 - у російському перекладі вийшло повне видання Нового Заповіту, 1822 – здійснений переклад Псалтирі. Для прискорення процесу перекладу російською мовою всіх біблійних книг, ця робота була поділена між вченими-богословами Московської, Петербурзької та Київської Духовних Академій. Керівником цієї місії став архімандрит Філарет. Перекладачі взяли за основу єврейські тексти, але користувалися також грецьким, французьким та німецьким перекладом Біблії. 1825 року було надруковано 8 біблійних книг: П'ятикнижжя, Ісуса Навина, Судій та Руфі, які увійшли до першого тому Біблії. [9, С.27] За період з 1814 року по 1823 рік Новий Заповіт був перекладений на перську, татарську, чуваську, мордовську, калмицьку та інші мови народів Російської імперії. [10, С.882]

Більшість сучасників позитивно оцінювали діяльність „Російського Біблійного товариства” у справі перекладу Біблії на різні мови, хоча були й ті, що нещадно її критикували. Так, наприклад О. Шишков, який став міністром народної освіти після звільнення із цієї посади князя О. Голіцина, писав: „Біблійне товариство поспішно і невміло переклало Новий Заповіт... І це не дивно, адже його переклад, здійснюваний колись мужами святими і одухотвореними Кирилом і Мефодієм, у наш час доручений кільком студентам академії, які повинні зробити цю справу якомога швидше... Більшість членів Біблійного товариства сміялися, читаючи мордовські та чуваські Євангелії. Чи не простіше було б навчити цих дикунів слов'янської грамоти, якби Біблійне товариство не мало інших брудних намірів?...” [11, Арк.3; 4-4зв.]

Високі християнські наміри Російського Біблійного товариства” швидко були знівельовані фанатичним захопленням його керівництва містикою та пієтизмом. Православне духовенство, яке, в переважній більшості, позитивно поставилося до ідеї створення товариства і навіть сприяло його функціонуванню, розпочало нищівну критику його діяльності. Неприйняття „Російського Біблійного товариства” православним кліром пояснюється більш ніж скромним становищем у ньому представників православної церкви (православні ієрархи нарікали на зрівняння православної церкви з іншими, навіть нехристиянськими, віросповіданнями, що фактично знижувало її статус „панівної” у державі), а також постаттю самого князя О.Голіцина, що став найголовнішим джерелом невдоволення і роздратування серед священнослужителів через його захоплення містицизмом. Як писав у своїх спогадах О. Шишков: „Хіба не смішно споглядати в Біблійних товариствах наших митрополитів і архієреїв, які засідають, всупереч апостольським настановам, разом із лютеранами, католиками і квакерами? Вони, із сивими головами в своїх рясах і клобуках, сидять із мирянами всіх націй, і людина у фракі проповідує ім Слово Боже. Де ж пристойність? Де ж церква?” [12, С.30]

Не лише православне духовенство розчарувалося у діяльності „Російського Біблійного товариства”, сам імператор Олександр I почав прохолодніше до нього ставитися. За його вказівкою, 1824 року товариство очолив митрополит Серафим, який замінив О. Голіцина. Саме Серафим звертався до імператора із проханням ліквідувати „Російське Біблійне товариство”. Він писав Олександрові I: „у прихованих намірах і діях товариства міститься порушення священних обов’язків церкви: покірність та вірність імператору...” [13, С.882] Хоча це прохання не було реалізоване, все ж по всій країні почали закриватися відділення товариства. Коли новим російським імператором став Микола I, про

бажаність його ліквідації висловився і Київський митрополит Євгеній (Болховітінов). Микола I, у питанні існування масонських організацій у державі, як легальних, так і нелегальних, діяв рішучіше і послідовніше, ніж його попередник. Отож, імператорським указом від 12 квітня 1826 року „Російське Біблійне товариство” було закрито. [14, С.882-883] З цього часу почалося гоніння на все, що було пов’язано із його діяльністю: призупинено переклад і розповсюдження вже перекладених примірників Святого Письма, наказано вилучати із бібліотек і критично розбирати зміст будь-яких книг релігійно-морального змісту, виданих без духовної цензури. Для реалізації цієї мети при Санкт-Петербурзькій духовній академії створили тимчасовий комітет, який складався із 12 священнослужителів на чолі із ректором цього навчального закладу. Майно „Російського Біблійного товариства”, яке оцінювалося майже в 2 млн. карбованців, було передано у розпорядження Синоду. [15, Арк.133зв.]

Так закінчилася історія існування „Російського Біблійного товариства”. Варто підкреслити, що його діяльність неоднозначна. Так, на початку свого функціонування це товариство мало намір реформувати православ’я, багато зробило для публікації національними мовами Святого Письма та його розповсюдження, але, як виявилось пізніше, під впливом свого вищого керівництва, більшість якого належала до масонської організації, спрямувало свою діяльність на поширення містичних творів й хотіло замінити православ’я сурогатом, що поєднував у собі містику та космополітизм. Не можна не погодитись із думкою П. Знаменського [16], що внаслідок розповсюдження містицизму через впливових діячів „Біблійного товариства” в Російській імперії активізували свою діяльність не лише західні секти, але й почали збільшувати кількість своїх прибічників так звані „свої” – секти духоборів, хлістів та скопців.

Список використаних джерел та літератури

1. Сладкопевцев П. Матеріали по історії мистицизму і масонства в Росії. // Духовна бесіда - 1865. - №10.
2. Руське православ'я: вехи історії. - Москва, 1989.
3. Платонов О.А. Терновий венец Росії. Історія масонства 1731-1995. - Москва, 1995.
4. Протоієрей Василій Жмакин. Обличитель масонства. Життєописання святиителя Інокентія Пензенського - Москва, 2006.
5. НБУ ім. В.І. Вернадського Інститут рукописів - Ф.КДА, дис. №401.
6. Башилов Б. Історія руського масонства. // Наш сучасник. - 1995. - Випуск 7 і 8.
7. Там само.
8. Протоієрей Василій Жмакин. Вказ. праця.
9. Там само.
10. Карташев А.В. Історія руської церкви. - Москва, 2005.
11. НБУ ім. В.І. Вернадського Інститут рукописів - Ф.160, №1628.
12. Цит. за: Протоієрей Василій Жмакин. Вказ. праця.
13. Цит. за: Карташев А.В. Вказ. праця.
14. Там само.
15. НБУ ім. В.І. Вернадського Інститут рукописів - Ф.КДА, дис. №572.
16. Знаменський П.В. Історія руської церкви. - Москва, 2002.